

Marko Pavlović
Pravni fakultet, Kragujevac

REFORMA PRAVOSUĐA SA STANOVIŠTA AFERE „INDEKS“

Rezime: „Indeks“ je prvobitno bio naziv za tajnu policijsku istragu korupcije koja je pokrenuta u junu 2006. na Pravnom fakultetu u Kragujevcu. Ta istraga je karakterisana prvom upotrebom „prikrivenog islednika“ (undercover agent) u jednom krivičnom postupku u Srbiji. Policijska tajna istraga obelodanjena je 20. i 22. februara 2007. kada su, kao prvorazredna vest, objavljena imena 11 profesora Pravnog fakulteta u Kragujevcu koji su stavljeni u pritvor zbog sumnje da su primali mito i zloupotrebljavali službeni položaj. Sa objavljivanjem imena pritvorenih profesora, policijska akcija je prerasla u Aferu „Indeks“. Okružno javno tužilaštvo u Smederevu je, 17. avgusta 2007, podnelo optužnicu protiv 41 lica, od kojih su njih 20 bili profesori Pravnog fakulteta u Kragujevcu. U martu 2008, smederevsko Tužilaštvo je podnelo optužnicu protiv još 47 lica (davaoca i posrednika u davanju mita), koja su po prvobitnoj optužnici imala svojstvo svedoka. Tako, broj optuženih u Aferi „Indeks“ je narastao do broja 88. Podrobnom analizom dosadašnjeg toka postupka autor je pokazao da se radi o „svojevrsnom teatru sudske opstrukcije“ koja je počela nezakonitim spajanjem slučajeva. Njegov zaključak je da slučaj suđenja u Aferi „Indeks“ ukazuje na to da je svaka pravosudna reforma bez suštinske reforme postupka i efikasne stručne kontrole i jasne krivične odgovornosti sudija unapred osuđena na neuspeh.

Ključne reči: afera „Indeks“, Pravni fakultet univerziteta u Kragujevcu, korupcija, mito, zloupotreba službenog položaja, krivična odgovornost sudija, reforma pravosuđa

„Indeks“ je prvobitno bio naziv za tajnu policijsku istragu korupcije koja je pokrenuta u junu 2006. na Pravnom fakultetu u Kragujevcu.¹ Tu istragu karakteriše prva upotreba „prikrivenog islednika“ (undercover agent) u jednom krivičnom postupku u Srbiji. Policijska tajna istraga obelodanjena je 20. i 22. februara 2007, kada su, kao prvorazredna vest, objavljena imena 11 profesora Pravnog fakulteta u Kragujevcu koji su stavljeni u pritvor zbog sumnje da su primali mito i zloupotrebljavali službeni

1 Education Mafia Arrested On Bribery Charges, Wikileaks. org/cable/2007/03/07BEL-GRADE303.html.

položaj. (Prof. Ivošević će, kasnije, duhovito zapisati da je grupa profesora „dospela u pritvor zbog sumnje da je ocene razmenjivala za evre“.²) Objavlivanjem imena pritvorenih profesora policijska akcija je prerasla u aferu „Indeks“. Okružno javno tužilaštvo u Smederevu je, 17. avgusta 2007, podnelo optužnicu protiv 41 lica, od kojih su 20 bili profesori Pravnog fakulteta u Kragujevcu. U martu 2008. smederevsko tužilaštvo je podnelo optužnicu protiv još 47 lica (davaoca i posrednika u davanju mita), koja su po prvobitnoj optužnici imala svojstvo svedoka. Tako je broj optuženih u aferi „Indeks“ narastao na 88. Do povećanja broja optuženih došlo je usled promene karaktera procesa, koji je od pretkrivične faze, preko optužnice³ do sudskog ispitivanja optužnice tekao kao proces za organizovani kriminal. Sledstveno, vanpretresno veće Okružnog suda u Smederevu je 8. novembra 2007. donelo rešenje (Kv. br. 324/07) kojim je Okružni sud u Smederevu oglašen stvarno nenadležnim za vođenje krivičnog postupka u aferi „Indeks“. Međutim, tadašnji Vrhovni sud Srbije je 5. marta 2008. predmet vratio smederevskom sudu, našavši da nisu „ispunjeni uslovi za postojanje krivičnih dela organizovanog kriminala u smislu Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i organizovane kriminalne grupe za vršenje teških krivičnih dela“.

Iako je Rešenjem Vrhovnog suda Srbije od 05.03.2008. procesu oduzet karakter suđenja za organizovani kriminal, Okružni sud u Smederevu je nastavio da optužene u aferi „Indeks“ posmatra kao grupu, pa je Rešenjem od 8. aprila 2008. spojio postupke po obe optužnice. Proces koji je i sa 41 optuženim bio veliki, dodavanjem još 47 optuženih postao je mamutski. Tako, bez obzira na suštinsko pitanje ugrožavanja pravnog poretka,⁴ sudski proces u aferi „Indeks“ je, s obzirom na broj optuženih, označen kao proces veka. Za takav proces, kao glavno, postavljeno je pitanje mesta njegovog održavanja i za njega je, barem privremeno, određena sala skupštine opštine Smederevo.⁵

2 Z. Ivošević, „Povodom 'afere Indeks': inercija ravnodušnosti“, *Izbor sudske prakse*, 3/2011, str. 27.

3 U Optužnici (str. 73) stoji: „u pitanju je više optuženih koji su delovali udruženo“. (Optužnica Okružnog javnog tužilaštva KT. br. 14/07, Smederevo, 17.08.2007.)

4 Suštinski gledano, afera „Indeks“ je jedinstvena po tome što se desila u struci koja je temelj društva svake civilizovane zemlje. Jer, kako je Boža Grujović napisao još davane 1805, „zakon je vilajetu to što je jednom čoveku hrana, piće, vazduh, odelo i kuća, tj. kako čovek, kad hrane, pića i prođe nestane, umreti mora, tako i vilajet bez zakona mora da propadne ...“ (M. Pavlović, *Pravna evropeizacija Srbije 1804–1914*, Kragujevac 2008, str. 12). Iz Grujovićeve definicije pravne države jednostavno se može izvući zaključak o značaju pravničkog obrazovanja i katastrofalnim posledicama ugrožavanja tog društvenog segmenta.

5 „Akteri afere 'Indeks' 1. decembra pred Sudom u Smederevu“, Tanjug, 03.11.2009; Afera „Indeks“, proces veka!, <http://www.kurir-info.rs/crna-hronika/afera-indeks-proces-veka>.

Mesto suđenja

Mesto suđenja u aferi „Indeks“ veoma upečatljivo ukazuje na to da sa pravosuđem u Republici Srbiji nešto duboko ne valja. Suđenje koje se odvija u sali skupštine opštine, između ostalog, znači i to da se u toj sali smenjuju odbornici i optuženici. Razlika je samo u broju prisutnih. Kada predsedava sudija Bojković, broj je znatno veći od broja prisutnih kada predsedava predsednik skupštine opštine. Činjenica da se jedan sudski proces, i to veliki proces (kako po broju optuženih, a još više po društvenom značaju), ne odvija u sudnici samo po sebi predstavlja izrugivanje pravdi. To što je u tzv. reformisanom pravosuđu ostalo neprimećeno da se u jednom velikom slučaju sudi van sudnice, stvar je teže dijagnoze od one koja je izražena ironičnom zamenom reči reformisano (sudstvo) sa deformisano (sudstvo).

U vreme izbijanja afere „Indeks“, kao i danas, važio je propis ZKP-a kojim se dozvoljava izuzetak od suđenja u sudskoj zgradi. Naime, „ako su u pojedinim slučajevima prostorije u sudskoj zgradi nepodesne za održavanje glavnog pretresa, predsednik suda može odrediti da se pretres održi u drugoj zgradi na području nadležnog suda“.⁶ Slika sa suđenja u aferi „Indeks“, na kojoj se vide optuženi kako sede zavaljeni u odborničkim foteljama, trebalo je da bude podsticaj zakonodavcu da izbriše izuzetak o suđenju „u drugoj zgradi“. Uostalom, eventualna potreba za suđenjem u zgradi van suda može da ukazuje samo na to da je sudski proces neprirodan, odnosno nezakonitim⁷ spajanjem poprimio vansudske razmere. Za

6 Načelno, „glavni pretres se održava u sedištu suda i u sudskoj zgradi“. (M. Škulić, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd 2007, str. 973, 974; T. Vasiljević, M. Grubač, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd 2010, str. 614, 615.)

7 U pogledu spajanja postupka, ZKP-om je propisano: „Sud može odlučiti da se sprovede jedinstveni postupak i donese jedna presuda i u slučaju kad je više lica okrivljeno za više krivičnih dela, ali samo ako između izvršenih krivičnih dela postoji međusobna veza i ako postoje isti dokazi“. Dakle, spajanje postupaka je propisano kao izuzetak, a izuzetak se mora tumačiti restriktivno. To znači da je spajanje u slučaju afere „Indeks“ izvršeno nezakonito. Jer ko samo prelista prvu optužnicu smederevskog Tužilaštva, lako će zaključiti da između 41 optuženog, odnosno dela koja im se stavljaju na teret, ne postoji „međusobna veza“ i ne postoje „isti dokazi“. Na primer, od 41 optuženog, samo protiv njih 6 postoji jedan isti dokaz – „prikriveni islednik“. Najzad, „vođenjem jedinstvenog postupka okrivljeni ne sme da bude u težem položaju u odnosu na položaj koji bi imao da se postupak vodi razdvojeno“. Većina optuženih u aferi „Indeks“ je stavljena u teži položaj time što je spojen postupak, naročito oni za koje tužilaštvo nije predložilo meru bezbednosti zabrane obavljanja profesije. Ipak, niko od optuženih se nije žalio na spajanje postupka. Lako je zaključiti da je jedini razlog ovome činjenica da je jedinstven postupak doveo do jedinstvene političke zaštite, u kojoj je, na primer, ministarka pravde, koja je samo jednom od optuženih kuma, jedinstvenim postupkom postala kuma svima.

takve slučajeve reformatori su morali da predvide ne drugu zgradu, nego pravno sredstvo uvođenja drugog sudije i razdvajanja postupka od strane više instance. S obzirom na osvedočene procesne zloupotrebe, ne samo u aferi „Indeks“, broj spajanja trebalo bi ograničiti na 4–5 optuženih.

Od Hamurabijevog vremena, preko vremena antičke Atine i starog Rima, pa do modernog vremena, na velikim procesima su proveravane i stvarane pravne konstrukcije i instituti. Da je Srbijin zakonodavac bio dobar reformator, on bi, barem u nekoliko aspekata, svoju reformsku konstrukciju proverio na velikom sudskom postupku u aferi „Indeks“.⁸ Prvi nauk iz te afere doveo bi do toga da se iz ZKP-a izbriše izuzetak o suđenju „u drugoj zgradi“. Ostavljanjem izuzetka o „drugoj zgradi“ ostavljena je i mogućnost konstruisanja nepresudivih sudskih postupaka, koji su gore evropsko ruglo od knjaz-Miloševih suđenja „s divanane, ili u otvorenom polju“.⁹

Ne tako drastično kao u sali smederevske skupštine, tehnički problemi neadekvatnih sudnica vidljivi su u sudskim zgradama širom Srbije. Na primer, u Kragujevcu, koji je jedan od centara „reformisanog sudstva“, teško je naći sudnicu koja bi mogla da primi potreban broj građana koji bi činili opštu javnost u pravom smislu reči. Ima sudnica u kojima uopšte nema mesta za javnost, i koje bi se mogle označiti (rečima novokomponovane pesme) kao „mala soba tri sa tri“. U prostorijama, koje liče na sudnice, ne valja raspored nameštaja. U njih su uneti kompjuteri, ali raspored stolova je ostao onakav kakav je bio i pre nekoliko decenija. Osim stola za sudsko veće, po jednog stola za tužioca i branioca, postoji i posebna klupa za optuženog, koja označava da on ne sedi uz svog branioca i da nema komunikaciju sa njim. Posebna klupa za optuženog (čak i u slučajevima krivičnih dela za koja se sudi po privatnoj tužbi) fizički predstavlja očigledno kršenje pretpostavke nevinosti. To što optuženi u aferi „Indeks“ ne sede na mestu za optužene, nego se baškare u foteljama, fizički je pokazatelj ne samo kršenja sudske nezavisnosti, nego sramoćenja suda. Inače „indeksovska“ sudnica u Smederevu izgleda ovako: uzduž, uz bočne zidove s leve i desne strane nalaze se stolovi za advokate optuženih; između se nalaze fotelje za optužene, složene po osam u osam redova; u vrhu sudske dvorane nalazi se sto za sudsko veće i pored njega sto za tužioca. Pošto su svi optuženi

8 Među reformatorima je bio barem jedan sa svešću o metodološkom značaju afere „Indeks“. Jer povodom traženja uvida u aferu „Indeks“ od strane Evropske komisije, neimenovani izvor iz Ministarstva pravde je izjavio: „Kada smo krenuli u reformu pravosuđa, slučaj korupcije na Pravnom fakultetu u Kragujevcu, neefikasnost u tom sudskom postupku i nekoordinacija državnih organa bili su nam jedna od polaznih tačaka kako ne treba raditi i zašto se pravosuđe mora reformisati“. („Evropska komisija češljala aferu Indeks!“, *Press*, 26.02.2011, <http://www.pressonline.rs/vesti>.) Međutim, ovaj pristup nije imao značaja u radu na reformi pravosuđa.

9 M. Pavlović, *Pravna evropeizacija Srbije 1804–1914*, str. 24.

obavezni da prisustvuju, sudnica je uglavnom puna. Ali pošto pojedine sudske radnje ne interesuju veći deo prisutnih, oni ubijaju vreme čitajući novine, rešavajući ukrštene reči, šaljući poruke sa mobilnih, ili igrajući „iks-oks“. Ponekad nastane opšta graja, koju sudija smiruje udaranjem šakom o sto. Uopšte, postupajući sudija prirodno se snalazi u neprirodnoj situaciji do koje je došlo neprirodnim spajanjem postupaka.

Kada bi neki antički Atinjanin, kao pripadnik naroda koji je izumeo sudnice i porotno suđenje, mogao da vaskrsne i dođe u „indeksovsku“ sudnicu, prvo što bi pomislio jeste da je sudija Bojković sa porotnicima optužena, a da su optuženi „indeksovci“ porotnici nalik atinskim. Ova paralela smederevske sudnice sa antičkim atinskim sudnicama pokazuje koliko je u srpskom pravosuđu sve izokrenuto.

Opšta javnost i „kultura tajni“

Mesto suđenja za sobom povlači pitanje javnosti. Pošto u sali skupštine opštine ili u sudnici zauzmu mesta brojni optuženi i njihovi branioci, pitanje je da li uopšte ostane neko mesto za opštu javnost. Slučaj suđenja u aferi „Indeks“ samo potvrđuje tezu da se moderan sudski postupak ne može organizovati bez posebnog obraćanja pažnje na načelo javnosti. Naime, uvek treba imati u vidu da „javnost služi opštem interesu, jer se javnim postupanjem pred sudom širi poznavanje zakona u narod i učvršćuje se poverenje u pravičnost krivičnog pravosuđa. Javnost postupka može uticati da se izvesna krivična dela ne čine ili bar manje čine, jer se može očekivati da će se mnogi ustegnuti od vršenja krivičnih dela samo zbog toga da se ne bi neugodne stvari javno iznosile pred svet. Javnost utiče i na to da sudije, državni tužilac i branilac savesno vrše dužnost, a svedoci i druga lica koja se ispituju da istinu kažu. Iskustvo pokazuje koliko se nesavesnije i aljkavije postupak vodi kad mu niko ne prisustvuje“.¹⁰

U jednoj studiji američkog udruženja pravnika (ABA/CELI) posebno je naglašeno da „kada sudske odluke i ostale informacije o sudstvu budu dostupne i članovima akademske zajednice, medijima, pravnicima i drugima, poverenje u sudstvo će se najverovatnije povećati“. Jačanju javnosti rada sudova trebalo je da doprinese i ustanova Poverenika za informacije od javnog značaja. I ova ustanova je trebalo da „premosti kulturu tajni koja je decenijama bila prisutna u srpskim državnim strukturama i sudstvu“.¹¹

10 Opšta javnost je naročito u interesu optuženog koji bi bio oslobođen „jer se njemu samo u javnom postupku može da pribavi potpuna *restitution famae*“. (B. Marković, *Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije*, Beograd 1937, str. 212–213.)

11 *Indeks reforme sudstva za Srbiju*, American Bar Association, septembar 2005, str. 62, 64.

Umesto uvođenja i jačanja pravnih instituta kojima bi se sudnice stavile pred oči javnosti, „reformatori“ su u Krivični zakonik uneli član 336a, kojim je zabranjeno komentarisanje sudskih postupaka koji su u toku. Ova zabrana je odmah ispravo shvaćena kao pretnja novinarima.¹² U stvari, ovom odredbom su iz reforme sudstva isključeni profesori pravnih fakulteta, koji bi kao „esnaf“ trebalo da budu stub reforme sudstva. Naime, bez stručnog komentarisanja sudskih postupaka nemoguće je izvršiti tranziciju iz komunističkog i neototalitarnog sistema „telefonske pravde“ u sistem transparentne pravde vezanih očiju. Stručno komentarisanje sudskih postupaka znači, kako je to jasno izneo Tomas Flajner, da se njime ne utiče na određivanje „ishoda utvrđivanja činjenica“ nego na „utvrđivanje relevantnog prava“. Naime, „što se tiče utvrđivanja relevantnog prava, sudija mora da poštuje i primenjuje pravo, i samo pravo. Stoga, svaki argument za određeno tumačenje prava trebalo bi da se stavi na raspolaganje sudiji koji ima dužnost da odluči koji je način argumentacije u pogledu određivanja tumačenja najubedljiviji. Argumenti koji dolaze spolja ne bi trebalo nikada da primoravaju sudiju na određenu odluku, niti da vrše pritisak na njega. On/ona treba da ima odgovarajuće shvatanje i argumentaciju za koje smatra da su najubedljiviji, a time i uspešni. Svaka vrsta pravnog promišljanja koje dolazi spolja može da bude korisno ukoliko omogućava sudiji da sledi i primenjuje zakon i samo zakon.“¹³

S obzirom na ulogu stručnjaka u komentarisanju sudskih postupaka, negativno se proslavio državni sekretar Ministarstva pravde Slobodan Homen, izjavivši da što se tiče afere „Indeks“ on ne želi „da priča o postupku koji je u toku“. Homen je podsetio da je afera „Indeks“ nasleđena pre reforme pravosuđa i ocenio da je greška to što se postupak koji obuhvata veliki broj okrivljenih odvija u manjem sudu.“¹⁴ Homenova izjava je došla kao odgovor na primedbu jednog člana Odbora Agencije za borbu protiv korupcije, inače profesora Univerziteta, da afera „Indeks“ „ni posle četiri godine nije rešena“ i da postoji sumnja „da li je i sudija nezavisan, da li je pod pritiscima i može li da funkcioniše ’brzo i efikasno““. Uopšte, a naročito s obzirom na kontekst, Homenova izjava je značila poruku sa pozicija vlasti da se postupci ne smeju komentarisati ma kako se oni odvijali i bez obzira na to da li postoji sumnja u sudijsku nezavisnost.

Istu poruku je uputila ministarka – reformatorica pravosuđa i to tako što nikad za vreme četvorogodišnjeg mandata nije prozborila ni reči

12 „Opasna zabrana komentarisanja sudskih odluka“, *Politika*, 19. decembar 2009; „Srbija razgovara: zabrana komentarisanja sudskih postupaka“, *Politika*, 28. decembar 2009.

13 T. Flajner, „Nezavisnost sudstva“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 4, 2009, str. 114.

14 Čupić: Rešavanje krupnih afera, 4.10.2011, b92.net/info/vesti/index.

o nepodnošljivoj lakoći odugovlačenja procesa u aferi „Indeks“. Inače, u nadležnosti Ministarstva pravde su poslovi državne uprave koji se, između ostalog, odnose na „postupak pred sudovima“ i „organizaciju i rad pravosudnih organa“. ¹⁵ Za razliku od procesa u aferi „Indeks“, ministarka Malović je u nekim drugim postupcima išla tako daleko da je u njihovoj pretkrivičnoj fazi određivala ko je kriv. ¹⁶

Reformski otkazi i premeštaji

Reforma pravosuđa je posebno indikativna s obzirom na otkaze i premeštaje sudija i tužilaca vezanih za aferu „Indeks“. Među 830 sudija koji nisu prošli opšti reizbor, odnosno koji su dobili otkaz, nalazi se i predsednik Okružnog suda u Smederevu, Slavoljub Nikolić. On je, povodom afere „Indeks“, na sebe skrenuo pažnju izjavom da se radi „možda i o najozbiljnijem predmetu u Srbiji“ i da treba da ga preuzme „Specijalni sud“. ¹⁷

Zamenicaokružnog tužioca Gordana Maksimović je prvo dobila otkaz, pa je u žalbenom postupku vraćena u službu, ali ne u Smederevo, nego u Kragujevac, što samo po sebi ima simboličko značenje, s obzirom na njenu veoma istaknutu ulogu u prikupljanju dokaza i formulisanju optužnice protiv optuženih profesora iz afere „Indeks“. ¹⁸ Gordana Maksimović je bila poznata kao „tužilac bez kompromisa“, koja je za 32 godine radnog staža odolevala svim pritiscima i pretnjama. ¹⁹ Okružni javni tužilac Zoran Antić, glavni nosilac posla oko sastavljanja optužnice protiv „indeksovaca“, inače veoma poštovan pravnik, nije dobio otkaz, nego je premešten u Negotin, koji je udaljen 200 km od Smedereva. ²⁰ Uklanjanjem iz postupka Zorana Antića i Gordane Maksimović, suđenje u aferi „Indeks“ je više nego osakaćeno.

Reforma pravosuđa ministarke Malović sadrži jednu kaznenu meru koja se u Srbiji primenjivala u vreme ustavobranitelja (1842–1858), što će reći pre jednog i po veka. Reč je o premeštanju činovnika. Premeštaj je činovnicima, sredinom 19. veka, padao višestruko teško. S jedne strane, premeštaji su s obzirom na nerazvijena saobraćajna sredstva značila „dug i mučan put; zimi i po rđavom vremenu, to je bila prava kazna, naročito za čoveka s porodicom“. S obzirom na to da su u ono vreme činovnici „imali nešto imanja, držali malo stoke“, to „u slučaju premeštaja, oni su morali

15 Zakon o ministarstvima, *Službeni glasnik RS*, 16/2011.

16 To se, npr., desilo povodom afere oko nabavke vakcina protiv gripa. (Vid. [http://www.alo.rs/vesti/41920/niko da se ne mesa u Snezin resor](http://www.alo.rs/vesti/41920/niko%20da%20se%20ne%20mesa%20u%20Snezin%20resor))

17 „Ko će suditi profesorima uhapšenim u aferi 'Indeks': Smederevci prebacuju loptu 'specijalcima'“, *Svetlost*, 15. novembar 2007.

18 Videti, npr., *Diplome za zatvor*, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html>; „Dva načina kupovine diploma“, *Politika*, 6. april 2007.

19 „Pometnja u smederevskom pravosuđu“, *Politika*, 19.12.2009.

20 Pali i posle Indeksa (04.01.2010), <http://www.novosti.rs/code/navigate.php?>

da rasture ne samo kuću nego čitavo gazdinstvo. Pod Karađorđevićem premeštaji činovnički dosta su česti; isto su tako česte i žalbe činovnika na premeštaj kao na nečovečnu meru“.²¹ U Srbiji je učinjen apsolutan raskid sa premeštajem sudija još Ustavom iz 1888, kojim je propisano da „sudije su u svojim zvanjima stalne“ i da „sudija može biti premešten samo novim postavljenjem po svojem pismenom pristanku“.

U navodno evropski reformisanom pravosuđu ministarke Malović, odnosno žuto-crvene koalicije, ustavobraniteljska kazna premeštaja može da se javi u dva oblika: jedan je klasičan ustavobraniteljski, a drugi je nešto modernizovaniji oblik, kojim su stvoreni putujuće sudije i putujući tužioci. Drugim rečima, i one sudije koje su reizabrane i premeštene daleko od postojećeg radnog mesta, pa se u njega preselile, i one sudije koje putuju dnevno ili nedeljno u mesto reizbornog premeštaja, raskućeni su ljudi kao u vreme od pre sto pedeset godina. Mera premeštaja, koju sadrži tzv. opšti reizbor, oduvek je vredala sudijsko dostojanstvo, što je prilično jezgrovito izrazio Janko Šimrak u Vidovdanskoj ustavotvornoj skupštini (1921) suprotstavivši se premeštajima kao meri koja znači to „da se sa sudijama postupa kao sa običnim žandarmima i da vi možete iz Bosne, Hrvatske, Slovenije, Slavonije, Dalmacije, baciti sudca gde god vas je volja onako isto kako se bacaju žandarmi.“²²

Od svih sudsko-tužilačkih učesnika u aferi „Indeks“, u reformi pravosuđa najbolje je prošla postupajući sudija Slađana Bojković. Ona ne samo da nije ustavobraniteljski raskućena, nego je reizabrana u mestu svog starog sudovanja, i još je unapređena u v. d. predsednika Višeg suda. Ali već sama njena funkcija vršioca dužnosti ukazuje na to da je ona zadržana na mestu sudije i unapređena samo s obzirom na određeno postupanje u aferi „Indeks“. Ona je, pak, ovaj proces očigledno vodila pod uslovima pod kojima je izabrana, tj. da od suđenja u aferi „Indeks“ načini antiproces, da ga odugovlači u nedogled.

Kumovi i drugovi

Poseban aspekt „reforme pravosuđa“ pod „evrokandidatskom“ vladom žuto-crvene koalicije čine veze između ministarke pravde Malović i

-
- 21 Ovdje valja imati u vidu da, u vreme ustavobranitelja, činovnici nisu mogli biti otpušteni zbog disciplinske krivice, pa je „vlada, kad bi htela osetnije kazniti činovnika, mogla samo da ga premesti“. (S. Jovanović, *Ustavobranitelji i njihova vlada*, Beograd 1990, str. 58.)
 - 22 Šimrak je navodio „da su se za vreme rata našli neki sudci, koji su sudili onako kako im se naložilo; ja priznajem, da je bilo i da ima takvih sudaca ali za to je disciplinarni sud, i za to je krivični zakon, pa neka se dovuku pred sud da im se sudi za njihova zlodela“. (*Stenografske beleške – Rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, XLIVVII, 4. aprila 1921, str. 26)

nekih optuženih u aferi „Indeks“, pa time i samog sudskog procesa. Naime, među optuženima u aferi „Indeks“ nalazi se nekoliko njenih ličnih i političkih prijatelja. Troje optuženih u aferi „Indeks“ (P. Stojanović, M. Petrović i S. Đorđević) bili su joj ispitivači na pravosudnom ispitu (2002).²³ Jedan od njih joj je i kum. Zahvaljujući zloupotrebi uticaja ministarke Malović, svi optuženi u aferi „Indeks“ su dobili zaštitu odugovlačenjem i obesmišljavanjem procesa.

Neki optuženi su dobili i poseban „procesni imunitet“. Tako, P. Stojanovića, iako zdravstveno sposobnog za obavljanje ne samo poslova univerzitetskog nastavnika nego i dekana Fakulteta, sudija Bojković je prihvatila kao zdravstveno „nesposobnog“ za saslušanje, pa nijednom nije saslušan.²⁴ Sličan je slučaj sa optuženim Branislavom Markovićem, ocem potpredsednice DS Jelene Trivan, čiji je procesni status nejasan, ali ima faktički efekat oslobađanja prisustvovanja ročištima.

Pod ministrovanjem S. Malović, nisu samo procesno „privilegovani“ optuženi u aferi „Indeks“, nego su i prijatelji i rođaci njenih prijatelja „indeksovaca“ zbrinuti i uzdignuti. Tako, na primer, prvi advokat njenog kuma S. Đorđevića je iz advokatskih redova uzdignut na mesto višeg javnog tužioca. Rođaka M. Petrović je, sa prosečnom ocenom 6,42, na konkursu za mesto sudije Upravnog suda „pobedila“ svoju šeficu iz kragujevačkog pravobranilaštva, koja je imala prosečnu ocenu 8,19. Takođe, Miroljub Tomić, sudija Apelacionog suda u Kragujevcu, čovek sumnjive lične i profesionalne biografije, izabran je u VSS. Najvažnija preporuka za ovo visoko mesto bila mu je ta što je osvedočeni prijatelj „indeksovaca“.²⁵

Sve u svemu, scene pravosudne reforme u kojima reformatorka koristi reformu da bi od velikog sudskog procesa napravila lokalni pozorišni komad i pri tom zapošljavala lične i političke prijatelje, scene su pravosudnog pada u varvarstvo.

23 Zapisnik Ispitnog odbora o polaganju pravosudnog ispita, Ministarstvo pravde Republike Srbije, br. 152-03-2757/02, od 25.12.2002. – U Zapisniku stoji da je Predrag Stojanović ispitivao Upravno pravo. Međutim, on je, sa doktoratom iz ekonomskih nauka (finansije) apsolutno nekompetentan za taj predmet. Slično je i sa S. Đorđevićem. (Vid. Nataša Jovanović, Da li jedna tajna ministarke Malović koči rešenje „afere Indeks“?, <http://www.standard.rs>)

24 „Prema nalazima veštaka, njegovo zdravstveno stanje se pogoršava i sprečen je da prisustvuje.“ („Epilog afere 'Indeks' još se ne nazire“, *Politika*, 3. oktobra 2010; „'Indeks' bez epiloga“, *Politika*, 3. januar 2012.)

25 Tomić je član redakcije on-line časopisa Pravnog fakulteta u Kragujevcu, u kojoj se nalaze gotovo samo optuženi u aferi „Indeks“ i njihovi advokati. U vreme izbijanja afere, u lokalnim novinama je objavljeno da su kod prof. Bataveljića „pronađene cedulje sa imenima posrednika“. U jednom indeksu je pronađeno i ime „visokog pravosudnog funkcionera M. T., koji drži i vežbe na kragujevačkom Pravnom fakultetu“. („Korupcija na Pravnom: organizovani ili 'običan' kriminal“, *Svetlost*, 1. mart 2007.)

Odugovlačenje, s reformom i bez reforme

U vreme početka suđenja u aferi „Indeks“ važilo je procesno pravilo da „kada glavni pretres traje duže od jednog dana, on se održava neprekidno svakog radnog rada do okončanja“. Drugim rečima, glavni pretres je trebalo da teče u kontinuitetu, što bi omogućilo „kako njegovo brzo i efikasno odvijanje, tako i bolju koncentraciju dokaza, kao i, naravno, bolji uvid članova sudskog veća i stranaka u dokaznu i uopšte procesnu situaciju na glavnom pretresu“.²⁶ Potonjim zakonskim izmenama propisano je hitno postupanje u slučajevima suđenja za korupciju.²⁷ Međutim, postupak u aferi „Indeks“ tekao je i teče traljavo.

Zbog „formiranja nove mreže sudova došlo je i do kadrovskih promena u sastavu sudija porotnika“, a zbog ove izmene glavni pretres u aferi „Indeks“ je 2. marta 2010. počeo iznova. Dakle, reforma pravosuđa, kojoj je glavni cilj bio efikasnije pravosuđe (po načelu speedy trial), iskorišćena je za vanredno usporavanje suđenja u aferi „Indeks“. Uz to, od sredine 2009, kada je započelo sprovođenje „žuto-crvene“ reforme pravosuđa, pa nadalje, „niko ništa u sudstvu nije ozbiljno radio u očekivanju da vidi da li će uopšte biti ponovo izabran za sudiju“.²⁸ Tako je bilo i sa postupajućim sudijom u aferi „Indeks“, koja, ako je nešto i radila, radila je to veoma usporeno.

U toku 2010. godine u ovom postupku bilo je samo 27 dana suđenja. Ovde treba imati u vidu da postupajući sudija u aferi „Indeks“, Slađana Bojković, od kraja 2009. nije dobijala nove predmete, jer je trebalo da sve snage usmeri na suđenje u „procesu veka“.²⁹ Međutim, i u toku 2011. i 2012. ona je, narodski rečeno, u aferi „Indeks“ zakazivala ročišta „s mene pa na uštap“.

Najzad, u njenom sudećem danu ima mnogo praznog hoda, koji predstavlja svojevrsno odugovlačenje postupka. Tako, 22. marta 2012. sudeći dan je izgledao ovako: sudija Bojković je zakasnila petnaestak minuta, a onda je pola sata prozivala prisutne optužene i navodila opravdanja odsutnih. Sat vremena advokati su, uz „kreni-stani“ diktiranje u zapisnik, davali uglavnom iste primedbe na izvođenje dokaza saslušanjem policijskog službenika Tomislava Spasića. Onda je usledila pauza od više od pola sata. Posle pauze sudija Bojković je konstatovala da su dva advokata morala hitno da odu, a njihove stranke su izjavile da ne mogu same da prisustvuju

26 M. Škulić, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, str. 1037–1040.

27 T. Vasiljević, M. Grubač, *Komentar*, str. 970.

28 „Izbor sudija počinje danas“, *Politika*, 15. jul 2009; K. Čavoški, „Reforma pravosuđa na popravnom“, *Pečat*, 21. decembar 2010.

29 U izveštaju o radu Višeg suda u Smederevu od 18.04.2011. stoji da sudija Slađana Bojković „nove predmete nije primala zbog obaveza postupanja u predmetu K121/10 (afeta „Indeks“) i obaveza u sudskoj upravi“.

saslušanju svedoka, pa je suđenje odloženo ne za sledeći unapred zakazani dan, nego za 27. mart. Dakle, sudeći dan uopšte nije sudeći dan, nego sastanak sa postupajućim sudijom u trajanju od oko jednog sata.

Suđenjem u aferi „Indeks“ izigrava se princip suđenja u razumnom roku, kao civilizacijskog dostignuća ustanovljenog zarad zaštite optuženih. Prema Z. Ivoševiću, „sasvim je jasno da se optuženi ne nadaju oslobađajućoj presudi. Kad bi je očekivali, uveliko bi se bunili što krivični postupak nije okončan u razumnom roku ... A oni čute iako im stoje na raspolaganju aplikacije Ustavnom sudu i Evropskom sudu za ljudska prava. Čute u strahu od osuđujuće presude, jer sa njenom pravnosnažnošću nastaje i apsolutna zabrana bavljenja profesurom ... Ne čineći ništa da ubrzaju sudski postupak, optuženi čine sve da ojačaju položaj i uticaj na Fakultetu.“³⁰ Uz to, oni sve čine da održe, ojačaju i nađu nove stožere političke zaštite.³¹ Sve u svemu, suđenje u aferi „Indeks“ predstavlja najbolji pokazatelj da je poslednjom reformom pravosuđa još jednom potvrđeno da je u Srbiji politika (začinjena prijateljskim i raznim srodničkim vezama) iznad prava.

U Izveštaju o radu Višeg suda u Smederevu od 14. januara 2011. piše: „uočava se potreba za kontinuitetom u održavanju glavnih pretresa koji bi podrazumevao kraće razmake između ročišta, ali to je otežano kako brojem predmeta po kojima sudije postupaju, tako i njihovom strukturom, ali i nedovoljnim brojem zamenika javnog tužioca – koji zbog obaveze postupanja u pretkrivičnom, istražnom i pripremnom postupku nisu u mogućnosti da pristupe na više od dva pretresa dnevno“.

Ovom konstatacijom, u stvari, sudija Bojković je iz ugla smederevskog pravosuđa izrekla krajnje negativnu ocenu čitave reforme pravosuđa.³² Ipak, ona je sredinom aprila 2011. navela da se postupak u aferi „Indeks“ „sada kontinuirano zakazuje, čime su stvoreni uslovi za njegovo okončanje u primerenom roku“. Ali skoro godinu dana kasnije prvostepena presuda u aferi „Indeks“ nije ni na vidiku. Iz dosadašnjeg toka postupka jasno je da se radi o svojevrsnom teatru sudske opstrukcije, koja je počela

30 Z. Ivošević, „Povodom 'afere Indeks': inercija ravnodušnosti“, *Izbor sudske prakse*, 3/2011, str. 27.

31 „Saslušanje svedoka optužbe odloženo do 27. marta“, <http://www.sdcafe.rs/vesti>. Na ročištu 22. marta 2012, advokat M. Bulatović je tvrdio kako je tužilaštvo selektivno sastavilo optužnicu i da su neki predmeti „sklonjeni“ jer su u njima pominjane neke osobe „iz vrha“ koje su urgirale za određene kandidate. Optuženi D. Bataveljić je išao dalje navodeći da će „kada to bude prilika reći koji su to ljudi iz vrha politike i iz vrha pravosuđa koji se i danas nalaze na takvim funkcijama...“. Odbrana kojom se ne negira krivica nego se ukazuje na to da su neka lica „iz vrha“ vlasti trebala da budu na optužnici, ali su to izbegla zloupotrebom vlasti, ukazuje na jednu vrstu političkih zaštitnika i sadrži svojevrsnu opomenu koja im se upućuje.

32 Izveštaj o radu Višeg suda u Smederevu od 14.01.2011. i 18.04.2011.

nezakonitim spajanjem slučajeva. Slučaj suđenja u aferi „Indeks“ ukazuje na to da je svaka pravosudna reforma bez suštinske reforme postupka i efikasne stručne kontrole i jasne krivične odgovornosti sudija unapred osuđena na neuspeh.

Marko Pavlovic

THE REFORM OF THE JUDICIARY IN SERBIA AS SEEN
IN THE CONTEXT OF THE „INDEX“ AFFAIR

Summary

The „Index“ was first used as the name of the undercover criminal police investigation of the corruption at Faculty of Law in Kragujevac in 2006. For the first time an undercover agent had been used in a criminal proceedings in Serbia. The investigation has been presented to the public on January 20th and 22nd 2007, when 11 professors of Kragujevac Faculty of Law have been put in custody under charges of accepting bribes and abuse of their official status. Once the names of the professors were presented to the public, the police action became the „Index“ affair. The Public Prosecutor’s Office in Smederevo indicted 41 persons, including 20 professors of the Faculty of Law in Kragujevac, on August 17th 2007. In March 2008, the Public Prosecutor’s Office in Smederevo indicted additional 47 persons that were witnesses in the initial proceedings, charging them with offering bribe and acting as an intermediary in bribing, thus raising the total number of persons indicted to 88. The author meticulously analyzed the subsequent trial, demonstrating that „a theater of judiciary obstruction“, which begun with an illegal merging of the trials, took place eventually. He concludes that the trial in the „Index“ affair clearly proves that there can be no efficient reform of the judiciary without a fundamental reform of the procedures, efficient mechanisms of expert monitoring and possibility of criminal liability of the judges.

Key words: „Index“ Affair, Faculty of Law in Kragujevac, corruption, bribes, abuse of one’s official status, criminal liability of the judges, reform of the judiciary